

TEMAHEFTE

om samisk kultur

i barnehagen

Randi Juuso og Inga Margrethe Eira Bjørn

KUNNSKAPSDEPARTEMENTET

Innholdsfortegnelse

Forord	5
Innledning	5
Lovgrunnlag	6
Samer i Norge – urbefolkning	8
Tidslinje	10
Levesett før og nå	11
Sametingets opprettelse	11
Samisk barndom/barneoppdragelse	12
Språk	14
Fortellerkunst og muntlig fortellertradisjon	16
Kultur og kulturelementer	19
Musikk	20
Teater og film	20
Media	21
Duodji	21
Billedkunst	22
Samiske matskikker	22
Slektskap	24
Navn	24
Religion og tro	25
Næringer	25

Barnehagenes arbeid med samisk kultur	28
Samisk språk	28
Natur	33
Duodji/samisk husflid	34
Samiske klestradisjoner	35
Samefolkets dag	35
Det Samiske flagget	36
Bli kjent med joik og samisk musikk	37
Bli kjent med samiske næringer	38
Litteraturliste	40
Vedlegg	41
Samiske barnesanger	44
Rim og regler	45
Matoppskrifter	46
Dialektkart	47

Forord

Ny rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver trer i kraft 1. august 2006. For å støtte barnehagenes arbeid med innføring av planen, har Kunnskapsdepartementet fått utarbeidet en serie temahefter. Temaheftene er ment som inspirasjon og grunnlag for refleksjon i arbeidet med ulike temaer knyttet til barnehagens innhold og oppgaver.

Innholdet i temaheftene står for forfatternes regning. Jeg takker samtlige forfattere og andre som har deltatt i arbeidet med heftene for innsatsen og samarbeidet, og ønsker lykke til med et fortsatt godt arbeid med barnehagens innhold.

A handwritten signature in blue ink that reads "Øystein Djupedal".

Øystein Djupedal
Kunnskapsminister

Innledning

I den nye rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver heter det i fagområdet Nærmiljø og samfunn: «Gjennom arbeid med området nærmiljø og samfunn skal barnehagen bidra til at barna blir kjent med at samene er Norges urbefolkning og får kjennskap til deler av samisk kultur og hverdagsliv.»

Dette vil kunne bidra til at alle barn i Norge som er innom barnehagen i løpet av småbarnsalderen, vil kunne få informasjon om samer. Samtidig fordrer det at de ansatte i barnehagen kan finne frem til relevant stoff om samer. Når det er uttrykt at barna skal «ha kjennskap til», er det ikke definert nærmere hva og hvor mye. Den enkelte barnehage må selv vurdere omfang av dette temaet. Like naturlig kan det være å ha momenter om samer i ulike temaer. Når barnehagen har tema som berører natur, mat, klær, musikk, forming osv., kan elementer fra samisk kultur inngå i dette.

Dette temaheftet er ment som hjelp for alle som arbeider med samiske barn og samiske tema i barnehagen, og som ikke har inngående kjennskap til samiske språk og kultur og samiske forhold.

Sametinget har en læremiddelsentral og et spesialbibliotek som har oversikt over samisk litteratur, film og musikk og kan være behjelpelig med forslag om dette. På Sametingets nettsider og samisk læringsnett er det en del faktastoff som barnehagene kan ha nytte av i forbindelse med temaarbeid. I tillegg kan Sametingets konsulenter svare på henvendelser fra barnehager.

Takk til Solveig Oskal, Trond Einar Persen og Toril Rushfeldt Hansen for nyttige kommentarer!

Lovgrunnlag

Grunnloven § 110 ble i 1988 endret slik at samer som landets urbefolkning skulle oppnå samme rettigheter som landets befolkning for øvrig.

Grunnloven § 110A sier at «Det påligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin kultur og sit Samfundsliv.»

I 1989 kom lov om Sametinget og andre samiske forhold (sameloven). Lovens formål er å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe i Norge kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv. Sameloven § 3c Språkregler, regulerer bruken av samisk språk i de kommuner som ligger innenfor lovens forvaltningsområde. Det er i dag sju kommuner som betegnes som forvaltningsområde for samisk språklov.

Norge ratifiserte i 1991 FNs konvensjon om barnets rettigheter (barnekonvensjonen). I konvensjonen er ulike rettighetsbestemmelser som berører barn nedfelt. Artikkel 29.1 – c sier bl.a.: «Partene er enige om at barnets utdanning skal ta sikte på å utvikle respekt for dets egen kulturelle identitet, språk og verdier». I Artikkel 30 sies det: «I land hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter eller urbefolkning, skal et barn som tilhører en slik minoritet eller urbefolkning, ikke nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å nyte godt av sin kultur, å bekjenne seg til og utøve sin religion eller til å bruke sitt eget språk.»

ILO konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter av 1966 er også sentrale i forhold til samiske rettigheter.

Urfolk

Samer betegnes som urfolk. ILO-konvensjonen definerer urbefolkning slik: «Folk i selvstendige stater som er ansett som opprinnelige fordi de nedstammer fra de folk som bebodde landet eller en geografisk region som landet hører til da erobringen eller koloniseringen fant sted eller da nåværende statsgrenser ble

fastlagt, og som - uansett deres rettslige stilling - har beholdt alle eller noen av sine egne sosiale, økonomiske, kulturelle og politiske institusjoner.»

Lov om barnehager, som trådte i kraft 1. januar 2006, har to bestemmelser som spesielt berører samiske barn. Paragraf 2 Innhold sier at «Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.»

Paragraf 8 sier: «Kommunen har ansvaret for at barnehage tilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur.»

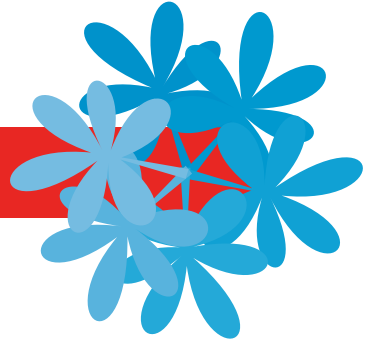
Opplæringsloven § 6 - 1 gir alle i grunnskolealder i samiske distrikt rett til opplæring i og på samisk. Utenfor samiske distrikt har minst ti elever i en kommune rett til slik opplæring så lenge det er minst seks elever i gruppa. Ifølge samme lov kan en kommune gi forskrifter om at alle i grunnskolealder i samiske distrikt skal ha opplæring i samisk. Utenfor samiske distrikt har samer i grunnskolealder rett til opplæring i samisk. Samer i videregående opplæring har rett til opplæring i samisk. Opplæringsloven definerer også hva en same er, hva samisk er og hva samisk distrikt er:

- same: person som kan skrivast inn i samemanntalet, jf. § 2-6 i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (samelova), og barn av dei som kan skrivast inn
- samisk: nordsamisk, sørsamisk eller lulesamisk
- samisk distrikt: 1) det samiske forvaltningsområdet etter § 3-1 i samelova, 2) andre kommunar eller delar av kommunar etter forskrifter gitt av Kongen i statsråd etter at Sametinget og dei kommunane og fylkeskommunane spørsmålet gjeld, har fått uttale seg.

Som vi ser her, har samer som urfolk noen rettigheter som er knyttet til det å være urfolk, mens andre rettigheter er som for alle deler av befolkningen. Men så lenge det ikke er en selvfølge at man kan snakke samisk eller få barnehage tilbud og annet opplæringstilbud på samisk, kan man ikke si at samisktalende og norsktalende har de samme rettigheter i Norge.

SAMER I NORGE – urbefolkning

Samene er ett folk som bor i fire nasjonalstater. Fordi samene er den folkegruppen som har bodd lengst i dette området, er samer anerkjent som Norges urbefolkning. Norge har ratifisert ILO konvensjon nr. 169 om urfolk.

I Norge regnes tradisjonelle samiske bosetningsområder fra Finnmark i nord til Hedmark i sør. Samer bor både i innlandet og på kysten. Fra 1900-tallet har også mange samer flyttet til byene og større sentre som ikke tradisjonelt kan betegnes som samiske.

Det anslås at det bor ca. 40 000 samer i Norge. De fleste samer bor i det som betegnes som forvaltningsområdet for samisk språklov. Dette er kommunene Kautokeino, Karasjok, Tana, Porsanger og Nesseby i Finnmark, Kåfjord i Troms og Tysfjord i Nordland fylke. Med *forvaltningsområde* menes en kommune eller et område som skal følge bestemmelsene i samisk språklov. Dette innebærer blant annet at man kan forvente å få henvende seg til offentlige organer og institusjoner på samisk, og at man kan forvente å få svar på samisk. Man skal kunne klare seg med bare samisk for eksempel på kommunenivå.

TIDSLINJE:

• 9000 år før Kristi fødsel:

Skandinavia er isfri. Mennesker som bor her, er veidefolk og lever av jakt, fiske og fangst. De flytter rundt avhengig av mat-, jakt- og fisketilgang. Det er kun funnet noen få pilspisser, keramikk, ildsteder og lignende som viser deres tilstedeværelse.

År 0

• **98 etter Kristi fødsel:** Romeren Tacitus skriver om samene, Fenni, i sin skrift Germania.

• **550 e.Kr.:** Prokopius fra Bysants skriver om samene, som han betegner som skridfinner og som er jegere og kler seg i dyreskinn.

• **890 e.Kr.:** Høvdingen Ottar beretter om samer til kong Alfred i England.

• **middelalderen:** Det er ingen grenser i nord, og samer betaler skatt til tre land samtidig: Sverige, Danmark og Russland.

• **til 1500:** Veidesamfunn

1600 – tallet: Samer innlemmes i nasjonalstatene. Hard beskatning av samer fører til økning av reingtallet. Tvangskristning av samer øker. Misjonering kombineres med koloniseringspolitikk som handel og beskatning.

1750 – 1826: Grenser mellom nasjonalstatene blir trukket. Samer deles i fire land, naturlige flytteveier stenges. Fornorskingsprosessen starter. Misjonen trappes opp.

1852: Kautokeino-opprøret

1917: Det første samiske landsmøtet i Trondheim avholdes 6. februar.

1967: Undervisning i samisk i grunnskolen

1979-81: Alta – konflikten

1989: Åpning av det første Sameting i Norge

Samisk historie er blitt nedtegnet av andre enn samer selv. Samer hadde ikke tradisjon for skriftlighet fordi dette ikke var ansett som viktig for dem. I stedet har muntlig tradisjon stått meget sterkt blant samer. Vi vet ikke hvor samene

kommer fra, men man regner med at samisk kultur har oppstått da de første menneskene kom til Nord-Skandinavia for ca. 11 000 år siden. De kom via to mulige veier, fra nordøst og fra sørvest. Mange arkeologiske funn og helleristninger som er flere tusen år gamle, forteller oss om bosetning og levemåte.

De første kjente kilder om samer er fra år 98 e. Kr. av den romerske historikeren Tacitus, som beskriver samene som et folk han kaller *fenni*. I år 550 e. Kr. skriver grekeren Prokopius om landet lengst mot nord, *Thule*. Der bodde et folk som gikk på ski som han kalte *skridfinner*. Disse to fortalte bare hva de hadde hørt av andre. Men når høvdingen Ottar fra Hålogaland ca. 890 e. Kr. forteller om finnene (samene) til kong Alfred den store i England, gjør han det ut fra egne erfaringer.

Ottar tok inn skatt fra samene som dyreskinn, fjær, hvalbein og skipsreip laget av hval- og selhuder. Dette forteller at det her var snakk om et folk som levde av jakt og fangst. Ellers inneholder de norrøne sagaene også en del om samene. I dem fortelles det blant annet om handel og skattlegging og om hvor gode båtbyggere samene var. Grensene mellom nasjonalstatene Norge/Danmark, Sverige, Finland/Russland som ble stengt i 1751 og senere i 1852, hadde store konsekvenser for samer og deres samkvem, levesett og levevilkår.

Levesett før og nå

Samer har, i likhet med andre naturfolk, levd i og av naturen. Av tidligere nevnte kilder samt helleristninger og arkeologiske funn, kan man si at samer levde av jakt, fangst og fiske. I middelalderen var samene organisert i *siidaer*, det vil si flere familier eller hushold som forvaltet et område i fellesskap. Etter hvert gikk man over til mer spesialiserte måter å livberge seg på. Også tamreindrifta og fiskerbondehusholdet utviklet seg etter hvert.

Samisk bosetningsmønster har vært spredt. Man var avhengig av det naturen ga, og dette har preget bosetningsmønsteret inntil moderne tid.

Sametingets opprettelse

Den offisielle norske politikken overfor samene forandret seg etter 1945, også fordi allmenne ideer om menneskeverd og små nasjoners rettigheter påvirket styresmaktene. Samenes situasjon ble utredet, og samenes rett til å ta vare på og utvikle samisk språk og kultur ble offisielt godkjent i 1960-årene. I 1980 oppnevnte regjeringen Samerettsutvalget for å utrede samenes rettsstilling. Utvalgets arbeid førte blant annet til sameloven (1987), som er grunnlaget for Sametinget. Sametinget ble første gang åpnet 9. oktober 1989. Sameloven har også en egen bestemmelse om samisk språk. Paragraf 9 definerer områder som hører inn under samisk forvaltningsområde.

Det er også sameting i Sverige og Finland. De tre landene har et felles samarbeidsorgan, samisk parlamentarisk råd, hvor politikere fra de tre sametingene er representert. Her behandles saker som berører samer i alle de tre landene. Det er ikke sameting i Russland, men russiske samer har observasjonsstatus i samisk parlamentarisk råd.

Samisk barndom/barneoppdragelse

Forskjellige kulturer oppdrar barna sine forskjellig. Alle mennesker tenker ut fra egne kulturelle normer. Som barnehageansatte bør vi tenke på dette. Hvilke normer tar vi utgangspunkt i – våre egne eller barnets normer? Det som oppfattes som et problem i en kultur, trenger ikke å være et problem i en annen kultur. Samiske barn i dag vokser opp i møtet mellom samisk og norsk kultur. Dette vil prege både den oppdragelsen som foreldre gir barnet, og den oppveksten barnet får i samfunnet. Det er viktig at barnehagen ikke skaper ulikheter, men tar hensyn til både det særskilte og det som er felles for alle barn i Norge.

Samisk barneoppdragelse kan sies å bestå av en indirekte oppdragermetode, lekens betydning og en umerkelig overgang fra lek til arbeid. Noe av det mest sentrale er oppdragelse til selvstendighet (Balto, 1997). Det innebærer at oppdragermetoder som går direkte på barnet, som for eksempel tvang, pekefinger og lignende, ikke er metoder som man har stor tro på. Denne indirekte formen for barneoppdragelse er av mange oppfattet som en fri oppdragelse helt uten grenser og disiplin. I stedet for direkte sanksjonsformer, er ulike indirekte metoder brukt, som bruk av fortellinger, *nárrideapmi*, ulike avledende strategier, omtale av barnet i tredje person og lignende. En annen dimensjon som kan nevnes, er en samisk væremåte som betegnes som det enkle og avslappede og frihet i forhold til klokka. Dette innebærer blant annet at man ikke stresser for eksempel i forhold til det å ha gjester og tilhørende oppdekking, og det å ha med barna overalt. Det er ganske vanlig at barna er med på så å si alle typer aktiviteter hvor voksne er.

I følge Cecilie Javo er det fire hovedelementer som utgjør essensen i samisk barneoppdragelse. Det er selvstendighet, hardførhet/det å kunne tåle, frihet og nærhet/kjærlighet. Tre ting er nødvendig for å kunne oppdra barnet som same: samisk språk, samiske tradisjoner og den samiske storfamilien.

Fortellinger, sagn og historier brukes mye som pedagogiske hjelpemidler i oppdragelse, men også i overføring av kunnskap og viten fra en generasjon til neste. Mange historier er knyttet til bestemte steder, navngitte personer og hendelser og skal dermed være mer troverdige og på den måten ha mer virkning på mottaker (barnet). Slik vil barnet huske historien bedre og ta lærdom av det. Et annet trekk ved samisk barneoppdragelse er at den voksne stiller seg solidarisk med barnet, bruker «moai»(vi to) hvis barnet har vært uheldig. Det vil ta bort eller lette barnets skyldfølelse. På den måten kan barnet slippe å få dårlig samvittighet for alt og dermed oppleve livet som mer positivt.

Tidligere var det samiske samfunnet preget av avhengighet av naturen, og at barn vokste opp i såkalte storfamilier. Det samiske samfunnet har endret seg og er i stadig endring. Dette har også gitt endringer i samiske barns oppvekst. Når de tradisjonelle oppdragerne ikke er så fremtredende som tidligere, slik som storfamilien, *gáibmi* (navnsøster/navnbror), faddere og så videre, er barnehagen en viktig støttespiller i barnas oppdragelse.

Endringene i samfunnet og oppvekstvilkår fører til endringer i oppdragelse og identitetsutvikling for samiske barn. For mange barn er slektskapsforhold endret og svekket. Dette skyldes både at mange samer bor i bysamfunn langt fra slekt og familie, og at de fleste av dagens foreldre er bundet av fast jobb. Dette gjør at hverdagen fordrer mer tid til jobb, fritidsaktiviteter og lignende, og dermed mindre tid sammen med slekta.

Samiske barn bor både i de tradisjonelle bosetningsområdene og i byer og større sentra. Samiske barn opplever og oppdras stort sett som andre barn i Norge. De samiske samfunn endres i takt med utviklingen ellers i Norge. Dette medfører i sterkere grad at samiske barns oppvekstvilkår endres. Mange samiske barn lever i et rom mellom tradisjonell og moderne oppdragelse. Mange foreldre prøver å oppdra barna etter samisk barneoppdragelse som man isper norsk eller vestlig oppdragelsesform. Dette innebærer at foreldre også overfører normer og regler til barna sine som er annerledes enn det de selv ble oppdratt til. Samisk barneoppdragelse kan være ulik i de ulike samiske områdene, men det samiske verdisetet ligger til grunn for det som kan betegnes som samisk barneoppdragelse.

Selv om samisk barneoppdragelse inneholder elementer som er ulik en norsk eller vestlig oppdragermetode, er det mange som bruker deler fra begge. Hvordan man oppdrar sine barn og i hvor sterk grad man kan praktisere samisk barneoppdragelse, avhenger også av hvor man bor. Det er lettere å bruke de nevnte metoder på steder hvor nærmiljøet er mindre og mer oversiktlig. Men også i de mindre samiske samfunn er det mange som praktiserer en mer eller mindre ikke-samisk oppdragelse av sine barn. Det er viktig for barnehagen å vite og kjenne til at *samiske verdier* kan være styrende for hvilken oppdragelse foreldre velger for sine barn. Det utfordrer barnehagen til å vise toleranse også overfor dem som har andre verdier og holdninger til livet og oppdragelse.

Slekt/Faddere/Gáibmi

Slekta har alltid hatt stor betydning for samer og dermed også i barneoppdragelse. Alle barn blir født inn i en familie, men samiske barn blir i tillegg også født inn i en slekt. Dette har betydning for barnet i oppveksten og resten av livet. I like stor grad som familie, er også resten av slekta barnets omgangskrets og forbilder eller viktige personer.

I tillegg til slekt, er faddere og *gáibmi* (navnesøster-/bror) viktige institusjoner i samiske barns oppvekst. Alle de ulike sosiale systemene er med på å skape barnets identitet og sosialisere barnet til det samiske samfunnet.

Lekens betydning

For barn er det viktig å kunne leke kjente leker i trygge omgivelser og på den måten sosialiseres inn i et samfunn. For barnet inneholder også leken et læringsperspektiv. For samiske barn er det derfor viktig at de kan leke på samisk. All lek trenger næring, og barn må ha opplevelser for å leke. Hvis barn skal leke samiske leker eller leke på samisk, må barna få samisk næring til leken. På den måten kan de komme nærmere en opplevelser og erfaringer som grunnlag for samiskinspirert lek.

Språk

Samisk språk er ett av tre offisielle språk i Norge og tilhører den finsk–ugriske språkgruppen. Det finnes i dag 10 samiske språk. Det nærmeste slektspråket er finsk, og likheten er omtrent det samme som mellom norsk og tysk. Det samiske språkområdet strekker seg tradisjonelt over deler av Norge, Sverige, Finland og Russland.

I Norge har vi i dag tre samiske språk: nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Nordsamisk område strekker seg fra Finnmark til grenseområdet Sør-Troms/ nordre Nordland. Lulesamisk område er fra nordre Nordland til Saltfjellet og sørsamisk fra Nordland til Hedmark. Dere finner kart over språkområdene bak i heftet.

Ursamisk antas å ha utviklet seg til nåtidens dialekter via fire perioder. På de første skriftlige kilders tid (15–1600-tallet) er dialektinndelingen allerede stort sett som vi kjenner den i dag.

Forholdet mellom nordsamisk og lulesamisk kan sammenlignes med forholdet mellom norsk og svensk, mens nordsamisk og sørsamisk står like langt fra hverandre som norsk og islandsk.

Fra samisk er det lånt en del ord til finsk og til russisk. Ordet *duottar* (vidde) er blitt internasjonalt kjent ved at det er lånt til russisk og derifra lånt til andre språk som det norske ordet tundra. I dag er mange internasjonale ord kommet til samisk via norsk, svensk og finsk og brukes i dagligspråket. Dette gjelder ord for begreper og områder som ikke har vært i bruk i samisk før, for eksempel ord om teknikk og lignende.

Fornorskningsprosessen som var fra 1700-tallet til 1960-årene, hadde som mål at samene skulle bli norske og lære norsk. Fornorskningspolitikk var en følge av den rådende ideologien, sosialdarwinismen, og av den sterke nasjonale strømmingen i det norske samfunnet. Under denne prosessen mistet mange samer det samiske språket sitt. I alle skoler var det forbudt å snakke samisk. Det kunne til nød brukes som hjelpespråk i bibelhistorie og kristendom hvis man så at elevene ikke forsto bibelteksten. Ellers var det verken lov å lære samisk eller snakke samisk i timene eller ute. Dette ble gjennomført over nesten hele området. Indre deler av Finnmark er blant de områdene som har beholdt et levende språk.

I dag er det mange som tar tilbake språket og lærer det i voksen alder. Med endring i skoleloven i 1959 ble det igjen lov til å bruke samisk tekst i skolen. Margrethe Wiigs «ABC» med parallelltekst på samisk og norsk kom i 1951, mens samisk begynnerundervisning så smått kom i gang fra 1967/68. De fleste samiske barn som vokser opp i dag er to- eller flerspråklige.

Samisk språk er levende flere steder i Norge. Men fornorskningspolitikken, særlig gjennom skole og kirke, førte til en assimilasjon av samer slik at mange forneker sitt samiske opphav. Det har ført til at mange samiske lokalsamfunn i dag er så norske at samisk språk knapt høres. Flere steder er det kun den aller eldste generasjonen som behersker samisk. I de siste 10 årene har det vært en oppblomstring av språktiltak ulike steder i *Sápmi*. *Sápmi* er det området som bebos av samer og som tradisjonelt har vært samisk bosetningsområde.

Det er opprettet mange samiske barnehager, elever i grunn- og videregående skole får opplæring i samisk, og det holdes kurs og andre språkaktiviteter kombinert med kulturtiltak som er med på å bidra til en revitalisering av samisk språk og styrking av samisk kultur og identitet. Over hele landet foregår det ulike aktiviteter som kurs og lignende for å lære og for å kunne bruke samisk både blant barn, unge, voksne og eldre.

Tospråklighet/flerspråklighet – hvordan jobbe med det i barnehagen?

Alle barn kan tilegne seg flere språk samtidig eller parallelt dersom det legges til rette for dette. Det er viktig for barnet at de voksne har positive holdninger til tospråklighet, og at de oppmuntrer barnet. Barnehagens personale bør kjenne til de ulike prinsipper for tospråklig samhandling og konsekvensene av disse.

Første- og andrespråkets utviklingsprosess har mye til felles, de bygger på samme fundament. De to språkene barna kan, påvirker hverandre gjensidig. De voksne må språkliggjøre sine handlinger, dette gjelder for alle språk.

Når man jobber med språk i barnehagen, kan en ta utgangspunkt i ulike situasjoner, for eksempel lekesituasjoner, på butikken, i barnehagen, på kafé og så videre. Barnas begrepsrepertoar og ordforråd bør det også jobbes med. Det bør være en bevisst satsing på begrepsopplæring. Ulike situasjoner trenger ulike begreper. Det sies at 90 prosent av språket har vi tilegnet oss, mens 10 prosent er innlært.

Det finnes i dag flere ordbøker på samisk–norsk, og det finnes også kursopplegg for språkopplæring både for nybegynnere og viderekommende. Nettstedet www.risten.no er en orddatabase med samiske ord og forklaringer.

Fortellerkunst og muntlig fortellertradisjon

Samer har en rik muntlig fortellertradisjon. Samisk skriftspråk er av nyere dato, derfor har fortellertradisjonen blitt holdt levende fra generasjon til generasjon. Til samisk fortellertradisjon hører eventyr og fortellinger, sagn, myter og historier. I tillegg er hendelser fra folks virkelighet noe som fortelles om og også etter hvert nedtegnes i skriftlig form.

Spesielt er vandresagn og historier knyttet til virkelige steder, begivenheter, personer og årstall fremtredende. Mange historier/fortellinger påberoper seg å være sanne. Mange historier er nedtegnet, men de fleste lever fortsatt som muntlig tradisjon og overleveres muntlig.

En sentral skikkelse i samiske eventyr er *Stallo*. Han fremstilles som stor, sterk og farlig, men dum og lettlurt. I kategorien vandresagn er samenes kamp med *tjudene* mange og i ulike varianter. Andre overnaturlige fenomener som ofte omtales, er de underjordiske og deres buskap, utboren, draugen, fugler og dyr med overnormale/menneskelige evner og offersteiner/steder, noaidi og så videre.

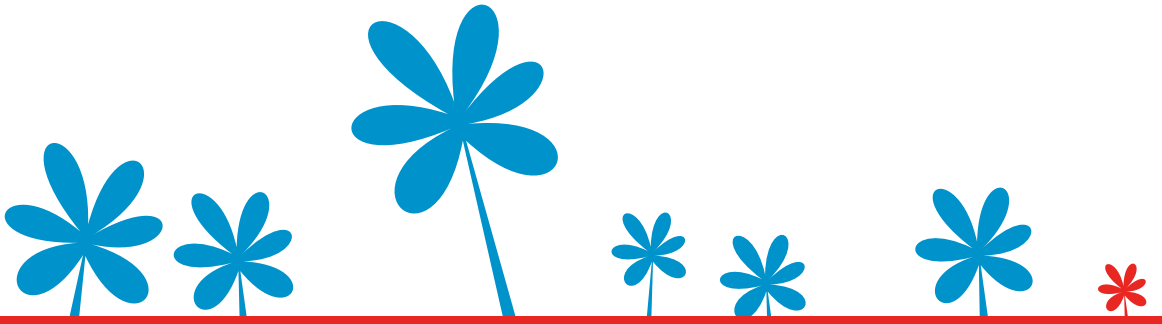
Mange fortellinger og historier er knyttet til naturfenomener og overnaturlige fenomener. Mange fortellinger har også en oppdragende funksjon og er blitt brukt bevisst i barneoppdragelse.

J.K. Qvigstad samlet på begynnelsen av 1900-tallet mange fortellinger som ble utgitt som bok (Lappiske eventyr og sagn).

Litteratur

I moderne samisk litteratur er skjønnlitteratur som romaner, novellekunst og lyrikk mer fremtredende enn tidligere. Det utgis årlig bøker på samisk beregnet for alle samiske språkgrupper. Det utgis mest fagbøker beregnet for undervisning i grunn- og videregående skoler. Skjønnlitteratur utgis for det meste av de samiske forlagene, men det ferdigstilles et svært begrenset antall bøker årlig.

Før i tiden var det bare kristen litteratur, det vil si Bibelen, salmeboka og katekismen, det som var å finne blant vanlige folk. Bibelen ble oversatt til nordsamisk i 1895. Først etter krigen ble det mer vanlig at folk flest hadde bøker i hjemmet. Etter hvert som skolen fikk større plass i folks hverdagsliv, ble det også mer vanlig med bruk av skriftspråk, og dermed også litteratur, i hjemmene.

Kultur og kulturelementer

Språk, klestradisjoner, duodje (samisk håndverk) og musikk er noen kulturelle verdier som binder det samiske folket sammen. I NOU 1984:18 Om sameenes rettsstilling, defineres samisk kultur slik:

«Den særskilte samiske kultur består dels av ytre, observerbare faktorer som språk, klesdrakt, omgangsformer, matsikker, kunst, håndverk, næringstilpasning, navn med mer, dels av immaterielle faktorer som verdinormer, tenkesett, samhörighetsfølelse, felles målsetninger og ikke minst felles historie. Det er helheten som utgjør det særskilte samiske og som oppfattes som forskjellig fra samfunnet omkring, til tross for at man ved å betrakte hver faktor for seg ikke alltid vil finne så store skilnader i forhold til samfunnet for øvrig.»

Samefolkets dag

Elsa Laula Renberg var en av drivkreftene bak det første samiske landsmøtet i Trondheim i februar 1917. Det ble allerede da prøvd å få til en samisk riksorganisasjon, men det lyktes ikke før etter 2. verdenskrig med Norske Reindriftssamers Landsforbund i 1948 og Norske samers riksforbund i 1968. Den 15. samekonferansen i Helsinki i 1992 vedtok at 6. februar skal være sameenes nasjonaldag.

Samekonferansens vedtak fra august 1992 lyder:

- Samernas nationaldag. «Den 6. februari (6.2) valdes till nationaldag. Den 6. februari 1917 samlades samer till Trondheim till första landsmöte både nord- och sydsamar...»

Denne dagen er felles for alle samer og feires på forskjellig vis over hele *Sápmi*.

Musikk

Samisk musikk forbindes ofte med joik. Joik er også den eldste og mest kjente musikkstilen. Den har alltid hatt en sentral rolle i samiske samfunn. Joik kan beskrives som en kombinasjon av å synge og å bruke stemmen som et instrument. Joiken er felles for hele Sápmi, men med geografiske variasjoner i joikens musikalske stil. Joiken kan beskrive ulike elementer som steder, dyr eller personer og også hendelser. Man sier ikke at man joiker om en person, men man joiker en person. Man regner derfor med at joiken tilhører den som blir joiket og ikke den som lager eller «setter» joiken. Joiken skal gjenkjenne særtrekk hos den som blir joiket.

Joiken har ikke alltid hatt like høy status i samfunnet. I forbindelse med kristningen av samer, ble joiken sett på som synd. Etter hvert er det mange artister som gir ut musikk med samiske tekster. Dette er både joik, sang og salmer. Lenger bak i dette heftet er det noen forslag til aktiviteter og eksempler på sangtekster som kan brukes i barnehagen. I kildelisten er det også noen forslag til CD'er som kan brukes i barnehagen.

Siden 1970–80-tallet er det blitt produsert flere utgivelser av samiske sanger og musikk. Innen samisk musikk finnes det i dag utgivelser og utøvende musikere innen mange grener. Mest utbredt er populærmusikk, etnomusikk, ballader og visesang, jazz, dansemusikk, rock, rap og techno. Samisk salmesang, både solo og for kor, er også utbredt. I de læstadianske miljøene har salmesang stått sterkt. Selv om de fleste salmer ikke er utgitt på CD, er de blitt lært fra generasjon til generasjon.

Teater og film

Samisk teater og film er av forholdsvis ny dato. Det samiske nasjonale teater, Beaviváš sámi teáhter, er lokalisert til Kautokeino. Teateret ble stiftet i 1979 og har i dag status som regionteater med fast statstøtte. Teateret har turnevirksomhet over store deler av Sápmi med sine stykker. Teateret fremfører alle sine stykker på samisk.

Sørsamisk teater ble startet i 1980. Først i år 2000 ble det etablert et fast sørsamisk teater, Sørsamisk teater – Áaerjelhsaemien teater. Dette holder til i Mo i

Rana. Teateret har sin turnevirksomhet i de sørsamiske områdene og har norsk og samisk som scenespråk.

Det finnes også amatørteatergrupper basert på frivillig engasjement fra aktører.

Samisk film er av nyere dato. De første samiske filmene som baserte seg på historie om samer, var *Laila og Sami Jakki*. På 1980-tallet kom *Veiviseren* som regnes som den største samiske filmen. Den ble senere nominert til Oscar. Fra 1990-tallet er det produsert flere filmer for kino og tv. Mange av dem er å finne på DVD og VHS.

Media

Samisk media består av aviser, tv og radio. I 1946 kom de første samiske radiosendinger. Det var 15 minutter sending hver uke. I 1976 ble NRK Sámi Radio etablert i Karasjok. I dag er det daglige radiosendinger på nordsamisk og noen sendinger på sør- og lulesamisk. Det er også daglige nyhetssendinger på tv. Samisk barne-tv sendes to ganger i uken, mandag og torsdag, med reprise i helgene.

Det finnes i dag tre samiske aviser. To av dem skriver på samisk, mens den tredje har norsk som hovedspråk. Hver av avisene kommer ut tre ganger i uken. Den første samiske avisen, *Muitalægje*, kom ut i 1873–75. Den eldste av de samiske tidsskriftene, *Nuorttanaste*, ble første gang utgitt i 1898 av Den evangelisk-lutherske frikirke. Bladet, som er et kristent tidsskrift, utkommer ennå i samme format som den gang, med ca. 10 nummer årlig. I tillegg utgis ungdomsbladet Š og kvinnebladet Gába.

Duodji

Duodje kan betegnes som håndverk, kunsthåndverk og husflid. Duodje er et sentralt kulturelement og deles ofte i hardduodje og mykduodje. Dette omfatter alt fra å sy og strikke til arbeid med tre og hornsløyd. Samisk levemåte og bosetningsmønster har gjort det nødvendig å klare seg best mulig med det som naturen gir. Det har også vært nødvendig å tilberede alt av klær og utstyr selv. Noen samer har duodji som næring i dag.

I neste kapittel er det noen forslag til aktiviteter i barnehagen.

Klestradisjoner

Den samiske folkedrakten kalles kofte på norsk og *gákti* på nordsamisk, *gáptoe* på sørsamisk og *gáppte* på lulesamisk. Som samiske språk og andre kulturelle særtrekk, går også draktformene på tvers av landegrensene. Det er store variasjoner i drakt og lue mellom de ulike distriktene, og variasjonene følger til en viss grad de samiske dialektene. Kofta sys først og fremst i klede (ullstoff), men også av andre stofftyper. Tidligere har man også brukt skinn, men etter hvert ble koftene sydd i kjøpt eller hjemmevevet stoff. Som dekor på koftene og luene, brukes bånd av ulike slag, blonder, tinntrådbroderier, kråkesølv og skinn. Noen steder bærer man i tillegg søljer og silkesjal. Der man bruker skaller, er skallebåndene ulike for kvinner og menn og for hverdag og fest. Manns- og kvinneluer er svært ulike.

Dekor kan angi lokal tilhørighet, hvilken familie man tilhører og om man er gift eller ugift. Noen kofter er rekonstruksjoner, andre har utviklet seg med tiden og fulgt tradisjonen, men samtidig svingt med moten. Rekonstruksjonene har vært og er fortsatt et viktig ledd i folks søken etter sin samiske identitet.

Foruten kofte er også andre typer klær, spesielt av skinn, blitt brukt. Det dreier seg om både fottøy, ytterklær, hodeplagg og votter. De vanligste er pesk, skinnvotter, skinnluer, skaller, kommager, bellinger med mer med tilbehør. Kofte har vært hverdagsplagg i gamle dager. I dag er det noen få som bruker det som hverdagsplagg, men de fleste samer bruker kofte til fest og høytid. Man står ganske fritt i valg av stoff og farger til kofte, men grunnsnittene er faste. Som fottøy har man brukt skaller laget av skinn med hår, mens man har brukt kommager om sommeren. De er laget av skinn uten hår og er dermed vanntette.

Man har brukt ulike typer stoff, ull, samt skinn både med og uten hår av rein, ku/okse, sau, geit, hare, rev og ulv. Skinn av enkelte fiskesorter har også vært brukt. Mange samer designer og produserer moderne samiskinspirerte klær der man både bruker stoff og skinn med dekor og snitt hentet fra samisk klestradisjon.

Billedkunst

Samisk billedkunst kan sies å stamme fra helleristninger, ornamentikk i bruksgjenstander og figurer på sjamantrommer. Motiver blir ofte hentet fra førkristen religion og fra naturen. I moderne tid er billedkunst og skulpturer mer vanlige uttryksformer innen samisk kunst.

Samisk kunstsenter/Sámi dáiddaguovddáš i Karasjok har utstillinger med samiske kunstnere og andre urfolkskunstnere. Noen kjente samiske kunstnere er John Andreas Savio, Iver Joks, Synnøve Persen og Trygve Lund Guttormsen. Samisk kunst kan også sees på enkelte andre kunstsentre og museer i landet.

Samiske matskikker

Gammel samisk matskikk var preget av det enkle, både i tilberedning og råvarer. Tradisjonelt har man brukt det som naturen gir både i reindrift, jordbruk, fiske, jakt, fangst og høsting. Det finnes mange typer retter av kjøtt og innmat fra rein, sau, geit, ku og okse og fra vilt som hare, elg, rype og sjøfugl. Man har også brukt melk til ost og smør. Ulike fiskeretter fra både saltvanns- og ferskvannsfisk

har vært vanlig i kostholdet. Også flere sorter bær og spiselige planter er vanlige matvarer. Dyrking av grønnsaker er av nyere dato, men dyrking av potet har vært vanlig siden 1800-tallet. Sørsamer kjente sannsynligvis til poteten allerede rundt midten av 1700-tallet, mens nordsamene tok den i bruk senere.

Årstiden har alltid vært bestemmende for hva man spiser. Noen matvarer var bare tilgjengelig noen deler av året. Oppbevaring av mat over lengre tid har vært vanskelig, og derfor har man lang tradisjon for tørking, røyking, salting og sylting av matvarer. I moderne tid har man holdt ved like mange gamle konserverings- og tilberedningsmåter, men mange nye matretter og matvaner er blitt mer og mer vanlige blant samer. Mange bruker tradisjonelle råvarer og ingredienser i annen matrett eller nye råvarer i tradisjonelle retter.

I forbindelse med fest og høytid som Samefolkets dag, bryllup, dåp og lignende, har man brukt ekstra god mat, som for eksempel biðus, retter av lammekjøtt, multekrem og lakseretter. I vedlegget er det noen oppskrifter på samisk mat.

Slektskap

Slektskap har alltid stått sterkt i det samiske samfunn. Tidligere var storfamilie-systemet meget utbredt og vanlig blant samene. Dette systemet har til dels holdt seg inn i moderne tid, mens man nå bare ser sporadiske trekk av dette. En storfamilie kunne bestå av både familie, slekt og tjenestefolk. Som slekt regner man flere generasjoner. Slektskapsbenevnelser er også mange og til dels presise for personen det gjelder. Benevnelser gjelder både egen slekt og ektefelles slekt. Samlingen rundt hjemmet blir ofte oppfattet som sterkere blant samene enn blant øvrig befolkning.

Samer deler slekt inn i aldersgrupper. Det er for eksempel egne benevnelser på mors søstre og fars brødre avhengig av om de er eldre eller yngre enn mor/far. Det er også benevnelser for svogerslekta som barn og/eller søsken er inngiftet i. Man regner slekt lenger ut enn i det norske systemet, for eksempel kan foreldrenes søskenbarn regnes som nære slektninger.

Barnet defineres ofte ikke ut fra seg selv, men ut fra hvem man er sønn eller datter av, det vil si ut fra foreldre, og dermed også ut fra hvilken slekt man kommer fra. Dette er en viktig faktor for barnets sosialisering inn i det samiske samfunnet. Det er ganske vanlig med flere faddere til barna. Faddere hjelper til med å holde kontakt med flere deler av slekta, både mors og fars slekt. Dette innebærer at man også legger stor vekt på rituell slektskap gjennom fadder-systemet. Man betegner gudforeldres barn som gudsøsken. Mange samiske barn får først hjemmedåp, som deretter stadfestes i kirken.

Navn

Samisk navnetradisjon har vært levende og i bruk til alle tider. I perioder har den flere steder vært lite i bruk, for så å bli brukt mer til andre tider. Mange kaller barna opp etter besteforeldre, oldeforeldre eller andre nære slektninger både på mors- og farssiden. Man arver altså navn fra eldre slektninger. Det har flere steder vært vanlig at barna får flere fornavn. For eksempel er det ikke uvanlig i

Kautokeino at folk har tre fornavn, noe sjeldnere fire. Norske og internasjonale navnetradisjoner og navn har mer og mer gjort sitt inntog også blant samene, og veldig mange samer har vanlige norske eller utenlandske navn, i tillegg til et samisk navn.

Religion og tro

Samisk førkristen religion var basert på en naturtro. Et av de sentrale elementene er *sjamanisme*. Man betraktet alle naturfenomener som besjelet og levende, og det var et guddommelig nærvær alle steder. Mange steder betraktes den dag i dag som hellige steder, som for eksempel fjell eller innsjøer og spesielt steinblokker og steinformasjoner. I samisk kultur er det sterkt forankret at alt er forklarbart.

Samisk religion baserte seg på en forestilling om at man hadde mange guddommer, både mannlige og kvinnelige. *Sjaman* eller *noaidi* er en sentral skikkelse i det samiske samfunn. Han var den som hadde evner og makt til å helbrede syke og komme i kontakt med gudene og åndeverden.

Thomas von Westen er blitt betegnet som samenes apostel. Han var misjonær på 1700-tallet og var en sentral skikkelse i samisk misjonsarbeid. Hans virke resulterte blant annet i at det ble bygd mange kapell og skoler i samiske områder. Lars Levi Læstadius var prest i svensk Karasundo og Pajala på 1800-tallet. Hans virke resulterte i en kristen trosretning, læstadianismen, som stod sterkt i mange samiske samfunn. Læstadianismen var både en religiøs, sosial og politisk bevegelse. Kautokeino-opprøret i 1852 var resultat av en bevegelse blant samer som hadde sitt utspring i læstadianismen.

Mange elementer fra sjamanisme og kristendom lever side om side blant mange samer også i dag. Det mange kaller for overtro, er blant samer betraktet og betegnet som tro. I den samiske kulturen er det en sterk tro på krefter i naturen og dermed også regler for hvordan naturfenomener skal behandles. Å trosse naturen bringer ulykke og kan være til skade for deg selv og andre. Det er mange samer som ved sykdom eller plager tar kontakt med healere i tillegg til helsevesenet. For mange samer er det å søke råd utenfor det etablerte helsevesen like naturlig og akseptert som å gå til lege, og man har tro på at virkningen noen ganger kan være bedre og mer hensiktsmessig.

Legenden om sola

I gamle dager trodde samene at det var en diger bjørn som bar sola med seg fra øst til vest hver dag. Ettersom bjørnen ligger i hi om vinteren, kunne den ikke få gjort det da, og dermed ble det mørketid.

(Fra Lokal rammeplan for Vadsø kommunale barnehager.)

Næringer

Tradisjonelt har samer levd av det som naturen gir. Samer levde i tilnærmet selvbergende samfunn preget av avhengighet til naturen. Reindrift, jordbruk, fjordfiske, småbruk og utmarksnæring og duodji regnes som samiske næringer. Kombinasjon av flere næringer er vanlig blant samer som er i primærnæringer.

Samer har i dag stort sett samme levesett som den øvrige befolkningen i landet. Også samer er avhengig av det norske samfunnet og lever etter samme mønster både økonomisk og kunnskapsmessig. De fleste samer lever i dag av tertialnæringer og er vanlige lønsmottakere.

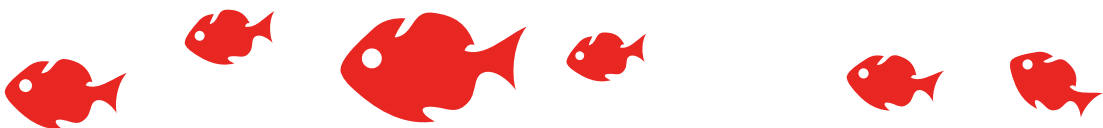
Reindrift er en samisk næring som er utøvd av samer. Det er ikke kjent når den oppsto, men høvdingen Ottar fra Hålogaland fortalte år 890 e. Kr. at han hadde ca. 600 rein. Senere beskriver Olaus Magnus på begynnelsen av 1500-tallet hvordan samene driver reindrift.

Reindriftsloven regulerer reindriften. Det er bare samer som kan drive reindrift i samiske reindriftsområder. Reindriften er, ved siden av å være en næring, også en livsform og representerer en viktig del av samisk kultur. Dagens reindrift er mye mekanisert og modernisert.

Det er i dag 2 856 personer som er direkte knyttet til reindriften og noen flere som har indirekte tilknytning. Barna er med på arbeidet i reindriften så langt det lar seg gjøre. Mange barn får eget reinmerke og dermed egne rein fra de er ganske små. På den måten sosialiseres de inn i en næring fra fødselen av, og tilhørigheten til yrket og næringen får barna fra de er små. De kan da senere velge om de vil bli i næringen eller om de vil ta utdanning og ha et annet yrke. Mange har reindrift som binæring eller hobby og har et annet yrke de lever av.

Jordbruk har lange tradisjoner blant samene. Jordbruket er også mye mekanisert i dag. Likevel har gamle driftsformer holdt seg i mange mindre grender i nord. Jordbruk i det nordligste Norge har vært preget av at klima og vekstforhold ikke har gitt store muligheter for dyrking. Derfor er det meste av samisk jordbruk basert på husdyrhold. Melkeproduksjon og kjøttproduksjon er de viktigste driftsgrener.

Mange samer har hatt jordbruk i kombinasjon med *fiske*. Fjordfiske er også modernisert og regulert med blant annet kvoteordninger. Mange samer driver fiske med større og spesialiserte fartøy, mens noen ennå driver fiske i mindre målestokk.

Barnehagenes arbeid med samisk kultur

Det finnes samiske barnehager over hele landet. I tillegg går det samiske barn i mange norske barnehager. I enkelte av disse barnehagene gis det tilbud om samisk språkopplæring for enkeltbarn eller grupper av barn.

Barnehager som arbeider med samer som tema, kan for eksempel se nærmere på samene i sitt nærområde eller sin region. Barnehager i sør kan for eksempel fokusere på sørsamene og senere på samer i andre områder. Tilsvarende kan barnehager i lulesamiske områder legge vekt på lulesamisk og barnehager i nord på nordsamisk.

Det er mange ting man kan gjøre når man jobber med samisk språk og kultur i barnehagen. Hvis det er samiske barn i barnehagen, bør barnehagen bygge på dette/disse barnas bakgrunn, hvor de kommer fra, hvilket samisk språk barnet/barna snakker, hvilken kofte barnet/barna har og så videre.

Samisk språk

Innenfor de tre hovedgruppene i det samiske språket, nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk, finnes det dialektforskjeller. Det nordsamiske alfabetet inneholder i tillegg til bokstavene i det norske alfabetet, bokstavene á, č, đ, ŋ, ƚ, š og ž. Bokstavene q, ø, æ og å brukes ikke i nordsamisk.

Det lulesamisk alfabetet har disse bokstavene: a, á, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, ŋ, o, p, ƚ, s, t, u, v, æ (ä) og å.

I sørsamisk brukes de samme bokstavene som i det norske alfabetet, samt bokstaven «ï (mørk i)». Grenser for hovedgruppene av samisk språk vises bak i vedlegget.

A

A

E

F

I

L

M

X

I

P

S

Samiske ordtak

Ordtak er ikke bare ord eller vilkårlige setninger. Ordtak blir ofte brukt for å understreke noe eller få den andre til å forstå eller oppdage noe. Noen samiske ordtak uttrykker det motsatte av norske ordtak:

- Buoret jođi go oru (Bedre å være på vandring enn bofast)
Norsk: Borte bra, men hjemme best
- Jaskes čazis lea moivebodni (Stille vann har grums i bunn)
Norsk: Stillest vann har dypest grunn.

Den første samiske barneboka med originaltekst på samisk kom i 1976 (Marry A. Somby: *Ámmul ja alit oarbmealli*).

Muntlig fortellertradisjon har vært mye brukt blant samene. Det finnes mange ulike typer fortellinger som ofte har et moralsk eller oppdragende poeng. Mange av fortellingene er knyttet til Stallo. Denne figuren er kjent i alle de samiske områdene.

Aktivitet:

Lære noen samiske ord og sanger

Lære noen samiske sanger

- Synge «Bæ, bæ lille lam» på samisk/«Bea, bea lábbážan» (teksten er lagt ved bak i heftet).
- Synge sanger fra boka «Suga Suga Su».
- Lytte til samisk musikk/joik og synge og joike (se vedlagte liste over musikk).
- Se på videofilmen «Karius og Baktus» på samisk. Filmen kan lånes på Same-tinget. Filmen finnes på nord-, lule- og sørsamisk.
- Synge/leke «Bjørnen sover» på nord-, lule- eller sørsamisk. Se tekst bak i heftet.
- Høre/lytte til samisk språk. Besøke steder der det snakkes samisk eller invitere samisktalende til barnehagen.

Lære noen samiske rim og regler (se vedlegg)

Lære noen samiske stedsnavn

Samiske stedsnavn finnes i hele det samiske bosettingsområdet. www.risten.no er en samisk orddatabank hvor du kan finne enkelte stedsnavn på samisk.

Eksempler på nordsamiske stedsnavn:

Vadsø	Čáhcesuolu
Båtsfjord	Báhcavuotna
Honningsvåg	Honnesváhki
Kautokeino	Guovdageaidnu
Karasjok	Kárášjohka
Tromsø	Romsa
Nordreisa	Ráisa
Skånland	Skánit
Trondheim	Troanddin

Eksempler på lulesamiske stedsnavn:

Tysfjord	Divtasvuodna
Kjøpsvik	Gievsluokta/Gásluokta
Bodø	Báddádjá
Musken	Máske
Drag	Ájluokta

Eksempler på sørsamiske stedsnavn:

Majavatn	Maajhjaevrie
Hattfjellidal	Aarborte
Snåsa	Snåase
Røros	Plassje
Brekken	Prahke

Hva trengs: Se punktet om Bli kjent med joik og samisk musikk

Bruk bøkene:

Mu govvasátnegirji (billedordbok på samisk)

Mu vuosttaš sátnegirji/Min første ordbok (billedordbok på nordsamisk og norsk).

Vuosttaš 100 sáni/Mine 100 første ord (billedordbok på samisk)

Mu vuosttaš duhát sáni/Mine 1000 første ord (billedordbok på samisk)

Natur

I barnehagens arbeid med temaet natur inngår vidde, elv, ryper/rypefangst, rein, dyr, fugler, fisk, bål og lavvo. For barnehagen er det viktig å være bevisst hvordan man bruker områder rundt barnehagen eller som er tilgjengelige for barnehagen.

Tradisjonelt er naturen mye brukt til arbeid og nytte, mindre til rekreasjon. Mange av de gjøremålene man hadde for hushold og næring, var basert på natur og naturbruk. Også for barna i dag er det viktig at de kan ferdes i naturen, og at de blir glade i naturen. Barna må få oppleve å være ute i all slags vær, lære å kle seg etter været for å klare seg ute og oppleve årstidene.

Sol og mørketid har hatt stor betydning for arbeid i hjemmene. Man har avpasset arbeidet etter årstidene. Hver tid har hatt sine bestemte aktiviteter, som for eksempel jakt, fiske, høsting og lignende. Det er kvaliteten på råstoffene som er bestemmende for når man fisker de ulike fisketypene, når man kan slakte rein, sau osv.

Lådåkmorra er laget av en bjørkekvist (barken er tatt av).

Tradisjonelt brukes den til fletting av skobånd og snorer.

Holdes mot magen/midjen. De yngste kan begynne med vanlig 3-tråders fletting. Eksempel på ting en kan lage:

- hårbånd
- armbånd
- bånd med dusk i den ene enden
- skulderreim til veske o.l.

Duodji/samisk husflid

Duodji er tradisjonelt samisk håndverk/kunsthåndverk. Duodji har vært knyttet til produksjon av nødvendige bruksting for det daglige livet. Klær, redskaper, bruksting og pyntegenstander blir laget av emner og råstoff fra naturen, reinsdyr og husdyr. Eksempel på duodji er guksi (trekopp), kaffepose av skinn, klær (kofte, pesk, luer, skaller og lignende), smørkopp og samekniv.

Aktivitet:

- Se på duodji (bilder eller helst duodji i virkeligheten)
- Besøke museum eller noen som driver med duodji. Hvis noen av barna har duodji hjemme, kan de ta det med i barnehagen
- Tegne/fargelegge/male bilder av samene, reinsdyr, lavvo eller duodji
- Enkel fletting (litteratur: Samisk husflid i Finnmark)
- Sy småting av sisti (garvet reinskinn)
- Lage forskjellige ting av reinhorn, for eksempel gryteunderlag/smykke eller nøkkelring
- Kjenne/lukte på reinskinn
- Klippe skinn (sisti) og lage bilde
- Lage lådåkmorra (en trekvist som brukes når man fletter band) og flette
- Spille spillet «Duodje Memo», et spill med samisk husflid. Spillet kan lånes hos eller kjøpes hos Nordiska museets forlag, Stockholm
- Tove ull, for eksempel bilde eller ball
- Lage ulike ting av fiskebein.

Samiske klestradisjoner

Ulike samiske områder har sine egne kofter/drakter.

Aktivitet:

- Vise bilder av forskjellige samiske klær, for eksempel samekofte, pesk, luhkká, skaller, luer, belter og så videre (litteraturforslag: Samisk husflid i Finnmark, Norges bunader og samiske folkedrakter eller Vår folkedrakt, Sjøsamiske klestradisjoner og Norske Bunadleksikon)
- Klippe/fargelegge utklippsdukker med drakter
- Lage en enkel dukke
- Besøke noen, invitere noen som har kofte/samedrakt på seg
- Barnehagene kan kjøpe inn ulike samekofter og komse til dukkene som barna kan leke med
- Se filmen Gietkka/Komse, se litteraturliste.

Samefolkets dag

SÁMI ÁLBMOTBEAIVI (nordsamisk)

SÁMEÁLMMUGA BIEJVVE (lulesamisk)

SÆEMIEJ HEEVEHTTIMMIE BIEJJIE (sørsamisk)

SAMEFOLKETS DAG

6. februar er Samefolkets dag. Da Samefolkets dag ikke har lange tradisjoner, feires dagen på ulike måter over hele landet. Dagen kan inneholde gudstjeneste,

heising av det samiske flagget, fest med taler, musikk, sang, Samefolkets sang, joik, leker, god mat og så videre.

Aktiviteter:

- Lage det samiske flagget
- Holde fest i barnehagen med sang/joik og samisk mat (se i kokeboken Reinkjøttretter eller boken Samisk mat og kultur)
- Lage samisk mat, for eksempel Biđus og/eller Rognbollsuppe (Reinkjøttretter og Samisk mat)
- Synge/lytte til Samefolkets sang (CD kan lånes på Sametinget, Avdeling for opplæring, språk og kultur)
- Delta på arrangementer hvis mulig
- Invitere samer på besøk i barnehagen.

Det samiske flagget

Det samiske flagget er felles for alle samer, uavhengig av hvilket land de bor i. Flagget ble godkjent på Samenes 13. konferanse i Åre i 1986. Hovedmotivet er hentet fra runebommen og fra diktet «Beaivvi bártnit» av sørsamen Anders Fjellner (1794-1876). Fjellner fremstiller samene som solens sønn og datter. Flaggets sirkel forestiller sola (rød) og månen (blå). Flagget har de samiske fargene: rødt, grønt, gult og blått.

Samiske flaggdager i Norge:

6. februar

Samenes nasjonaldag. Samisk nasjonaldag er ikke betegnelse for en stat, men betegnelse for samenes nasjonaldag som et folk/en nasjon i fire land. For andre flaggdager vises til oversikt på www.samediggi.no

Aktivitet:

- Tegne/farge det samiske flagget. Lage/sy det samiske flagget av filt eller annet tøy. Se illustrasjon av flagget på side 36.
- Kjøpe inn det samiske flagget.

Hva trengs:

Filt eller annet tøy

Farger

Flaggstang (Norsk Vimpelfabrikk - www.vifa.no)

Bli kjent med joik og samisk musikk

Joik er samenes tradisjonelle musikkform. Joik er en spontan uttrykksform for å minnes andre mennesker, landskap og dyr. Ved personjoik beskrives det mennesket som joiken er tilegnet. Man joiker ikke om et menneske, men man joiker mennesket. I dag eksperimenteres det ved å sette musikk til joiken.

Aktivitet:

- Høre på joik og samisk musikk
- Joike og synge på samisk

Forslag til CD, nordsamiske barnesanger:

Balto, H., Johansen, R., Solbakken, Ø.: *Lávlagat ja luodit* (CD + Bok)

Gaup, A. K. / Kemi, M./ Kullgren, L.: *Mun gal máhtan* (CD)

Johnskareng, A. / Vuolab, M.: *Civkkas* (CD + Bok)

Mu girkogirji (CD + Bok) - Min kirkebok på samisk

Pirttijärvu, U.: *Horŋkoŋ Dohkká* (CD + Bok)

Porsanger, A. / Persen, M. B. / Gaup, Á.M.: *Min máilmmis* (MC)

Utsi Gaup, E.: *Suga suga su* (CD + Bok)

Lulesamisk:

Lávllaga (CD + Bok)

Sørsamisk:

Laavlomb maanide (MC) – Sanger for barn på sørsamisk

Annen samisk musikk:

Adjágas: *Adjágas* (Adjágas 2005)

Anders P. Bongo: *NÁŠŠA* (DAT 1999) - Tradisjonell joik

Frode Fjellheim: *aejlies gaaltije* (Vuelie 2004) – Sørsamisk

Inga Juuso: *Ravddas ravdii* (DAT CD-9 1991) - Tradisjonell joik

Jiella: *Gosnu* (Skádja studio 2002)

Johan Anders Bær: *Máhkarávju* (DATCD-12 1992) - Tradisjonell joik

Lars-Ánte Kuhmunen: *Birrasis* (Idut 2005)

Niko Valkiapææ: *2003 Duippidit/Niko Valkeapää*

CD'er kan lånes fra Sametinget, Avdeling for opplæring, språk og kultur.

Bli kjent med samiske næringer

Tradisjonelt levde samene av jordbruk, fiske og reindrift. I dag er det samer i de aller fleste yrker.

Aktiviteter:

- Besøke en samefamilie/reingjerde
- Være med på trekking av not
- Være med på fiske (både innlands- og sjøfiske)
- Besøke en bondegård
- Skjære sennagress
- Leke: Prøve å fange en «rein» med lasso, og kaste lasso på et reinhorn
- Lage fiskebåt
- Lage fiskestang av en kvist, snøre og «krok» i enden.

Se på filmene:

Adjagattis

Barnehagen ved slakteplassen

Kirsten och Inga-Ellen skar skohorn

Med gress i støvlene

Sámi mánaid-TV NRK1/Samisk barne-TV NRK1

Sápmi. Samene i Norge

Sara och Marja garvar skinn

Sørsamisk gåetie/gamme blir bygd

Toni och Anita snarar ripa

Tove vaver en rana

Se oversikt over filmer side 42.

Litteraturliste

BALTO, ASTA: *Samisk barneoppdragelse i endring*. Ad Notam Gyldendal AS 1997

BARNE – OG FAMILIDEPARTEMENTET:

FNs konvensjon om barnets rettigheter, 2003.

BIRKELAND, KIRSTI: *Stalloer tror at månen er et bål*. J.W. Cappelen forlag A.S, 1986

BONGO, MARIT G: *Reinkjottretter*. Reinkjøttmarked.

EIRA, ANNE KIRSTEN / ØSTBY, MARIT: *Duod-jegáldu*. Davvi Girji o.s. 1996

ERIKSEN, ARDIS RONTE / SKALTJE, MAI-LIS: *Sátnestillamat*. Davvi Girji o.s. 1995

FORSLAG TIL REVIDERT RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN – rapport fra arbeidsgruppe, avgitt til Barne- og familiedepartementet 2005

GRØNMO, KRISTINE: *Fra kyst til vidde – samisk mat på institusjon*. Davvi Girji o.s. 2004

HAUGEN, BJØRN SVERRE HOL (RED.): *Norsk bunadleksikon*. N.W.Damm & Søn AS 2006

HÆTTA, ODD MATHIS: *Samene – en arktisk urbefolkning*. Davvi Girji o.s. 1992

JAVO, CECILIE ANNE: *Barneoppdragelse og atferdsproblemer hos barn i samiske og norske småbarnsfamilier*. Forelesning v/Sametingets nordiske oppvekstkonferanse i Karasjok 30.09.2004

JAVO, CECILIE ANNE: *Child-rearing and child behaviour problems in a Sami population: a cross-cultural study of families with preschool children*. Universitetet i Tromsø. ISBN 82-7589-138-8 (h).

KASPERSEN, ARDIS: *Samisk mat og kultur*. Landbruksforlaget, 1997

KONVENSJON OM URBEBOLKNINGER OG STAMMEFOLK I SELVSTENDIGE STATER ILO NR. 169

LOV OM GRUNNSKOLE OG DEN VIDAREGÅANDE OPPLÆRING (OPPLÆRINGSLOVA). Kunnskapsdepartementet 1998

LOV 17. JUNI 2005 NR. 64 OM BARNEHAGER. Kunnskapsdepartementet

LOV OM SAMETINGET OG ANDRE SAMISKE RETTSFORHOLD (SAMELOVEN). Arbeids- og inkluderingsdepartementet

MYRVOLL, MARIT: *Samen – ett folk i fire land*. Samisk utdanningsråd 1999

NOU 1984:18: *Om samenes rettstilling*

POLLAN, BRITA: *Samiske beretninger*. Aschehoug, 1997

RAMMEPLAN FOR BARNEHAGEN. Barne- og familiedepartementet 1995

RAMMEPLAN FOR BARNEHAGENS INNHOLD OG OPPGAVER. Kunnskapsdepartementet 2006

SOLBAKK, JOHN TRYGVE (RED): *Samene – en håndbok*. Davvi Girji o.s. 2004

STORJORD, THORBJØRN: *Lulesamiske eventyr og sagn*. Bodø Lærerehøgskoles skriftserie nr. 2, 1991

STÆRK, LARS: *Eventyr og sagn fra Sør – Varanger*. Davvi Girji o.s. 1994

ØZERK, KAMIL Z./JUUSO, RANDI: *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánaidgárddiidel* / *Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager*. Sámi oahpahušáđđi/Samisk utdanningsråd 1999

Aktuelle adresser

Sametinget, Avdeling for opplæring, språk og kultur. Bredbuktnesveien 50, 9520 Kautokeino.

Telefon: 78 48 42 00

Telefax: 78 48 42 42

Aktuelle internettadresser med informasjon om samene

Sametinget i Norge

www.samediggi.no

Sametinget i Finland

www.sametinget.fi

Sametinget i Sverige

www.sametinget.se

Samisk læringsnett

En samisk orddatabank

www.risten.no

Vedlegg

Barnebøker

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Mu vuosttaš duháat sáni – Mine 1000 første ord* - Nordsamisk 1998

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Muv vuostasj tuvsán bágo – Mine 1000 første ord* – Lulesamisk 1998

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Mov voestes 1000 baakoeh – Mine 1000 første ord* – Sørsamisk 1998. Utgitt av: Sami oahpahusráđđi/ Same áhpadasráde/Saemien øøheptimmieraerie/ Samisk utdanningsråd

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Vuosttaš 100 sáni – Mine 100 første ord* – Nordsamisk

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Muv vuostasj 100 bágo – Mine 100 første ord* – Lulesamisk

CARTWRIGHT, STEPHEN OG AMERY, HEATHER: *Voestes 100 baakoeh – Mine 100 første ord* - sørsamisk Utgitt av: Sami oahpahusráđđi/Same áhpadasráde/Saemien øøheptimmieraerie/Samisk utdanningsråd

GUVVIEH – Baakoegærja – Saemien øøheptimmieraerie 1997 – Sørsamisk

MU GOVVASÁTNEGIRJI – *Sámi oahpahusráđđi* 1997 – Nordsamisk

MUV GÁVVÁBÁHKOGIRJJE – *Sáme áhpadasráde* 1997 – Lulesamisk

OLSEN, INGER MARGRETHE: *Noaide – Biehtár.* Davvi Girji o.s. 1991

WILKES, ANGELA: *Mu vostaš sátnegirji/Min første ordbok* – Ordbok på nordsamisk og norsk Damm & Søn AS/ Sami oahpahusráđđi/Samisk utdanningsråd 1997

Samiske barnebøker på norsk

AIKIO, ANNUKA OG SAMULI: *Jenta som ble til ei gulland.* Gammelt samisk folkeeventyr. Universitetsforlaget 1982. ISBN 82-00-06359-3

AMERY, HEATHER & CARTWRIGHT, STEPHEN: *Mu vuosttaš sátnegirji/Min første ordbok.* Teknologisk forlag. Samisk utdanningsråd 1997. Billedordbok med nordsamisk og norsk tekst. ISBN 82-513-0138-6.

AMERY, HEATHER / CARTWRIGHT, STEPHEN: *Vuosttaš 100 sáni. Muv vuostasj 100 bágo. Voestes 100 baakoeh. Mine 100 første ord på nord-, lule- og sørsamisk. Billedordbok.* Samisk utdanningsråd. ISBN nordsamisk 82-91047-53-7. ISBN lulesamisk 82-91047-52-9. ISBN sørsamisk 82-91047-51-0.

AMERY, HEATHER / CARTWRIGHT, STEPHEN: *Mu vuosttaš duháat sáni. Muv vuostasj tuvsán bágo. Mov voestes 1000 baakoeh. Mine første tusen ord på nord-, lule- og sørsamisk. Billedordbok.* Samisk utdanningsråd/Fonna forlag 1996/1998.

ISBN nordsamisk 82-513-0138-6. ISBN lulesamisk 82-91047-80-4. ISBN sørsamisk 82-91047-79-0.

BALTO/JOHANSEN/ SOLBAKKEN: *Lávlágat ja luodit.* Davvi Girji o.s. Nordsamisk sangbok + kassett. ISBN 82-7374-287-3

BIRKELAND, KIRSTI: *Stalloer tror at månen er et bål. 25 sørsamiske eventyr.* Cappelen 1986
ISBN 82-02-10654-0

BULJO, KAREN MARIE EIRA: *Bli med Inga Karine til reinflokken.* Landbruksforlaget 1997
ISBN 82-529-2066-7

CAPPELEN, BODIL: *Pingvinen Pu.* Davvi Girji o.s. 1993. ISBN: 82-7374-187-7. Boken er også på nord-, lule- og sørsamisk

CAPPELEN, BODIL: *Modige Marja.* Davvi Girji o.s. 1994. ISBN 82-7374-216-4

DUOLJA- SANDSTRØM, SIGGA: *Biejvve báktá muv.* Lulesamisk sanghefte + CD. Sameskolstyrelsen Jokkmokk 1991. ISBN 91-7716-031-2
ERSSON, BORIS / HEDIN, BIRGITTA: *Vi er samer - Samebarn fortel.* Tiden Norsk Forlag
ISBN 82-10-01610-5

GAUP, ELISABETH UTSI: *Suga Suga Su.* DAT o.s. 1989 Nordsamisk sangbok + kassett
ISBN 82-90625-07-3

GÆLOK, PAUL «*Harjá boade gáddáj*». Lulesamisk sangbok. ISBN 82-90537-35-2

HAGBRINK, BODIL: *Barna i Kautokeimo.* Aschehoug 1978. ISBN 82-03-09510-0

HAGBRINK, BODIL: *Hjemme på vidda.* Aschehoug 1992. ISBN 82-03-11107-6

HOLM BULL, ELLA: *Laavlomb maanide*. Sørsamiske sanger for barn. Idut 1997.

JOY! Illu! PA OCTb! DAT 1995. Barnetegninger fra hele Arktis. ISBN 82 90625 25 1. Barn i reindriften + CD (joik)

LEIVO, RAUNA PAADAR: *Våren kommer til Sameland*. Davvi Media o.s. 1988
ISBN 82-7374-043-9

OLSEN, INGER MARGRETHE: *Noaide-Biehtár*. Davvi Girji o.s. 1991. ISBN 82-7374-113-3

OLSEN, INGER MARGRETHE: *Noaide-Liissä*. Davvi Girji o.s. 1994. ISBN 82-7374-211-3

SOLBAKK, JOHN T. / GIERTSEN, ANNETTE / LAKOU, SIV-INGVILD: *Maya Sámi*. Davvi Girji o.s. 1994 ISBN 82-7374-205-9

SOMBY, MARRY A. *Solens datter*. Carlsen Forlag 1990. ISBN 82-424-0104-7

STORNES, GUNVOR: *Anne og Laila på fisketur*. Norsk Barneblads Forlag 1983 ISBN 82-7095-044-0

TAPIO, INGER: *Johan*. Davvi Media o.s. 1988.
ISBN 82-7374-044-7

TOPELIUS, ZACHARIAS / LEO, VERONICA: *Sampo Lappelill*. Det Norske Samlaget 1984
ISBN 82-521-2456-9

URHEIM, MIKAL: *Tre samiske beretninger*. Th. Blaasværs Forlag 1991, ISBN 82-90537-38-7
Informasjon om forhandlere kan fås hos Sametinget.

Musikk

BALTO, H / JOHANSEN, R. OG SOLBAKKEN, Ø: *Lávlagat ja luodit*. (CD + Bok)

BONGO, ANDERS P.: *Nášša (dat 1999)* – Tradisjonell joik

BULL, ELLA HOLM: *Laavlomb maanide - Sanger for barn på sørsamisk*. Idut 1996.

BÆR, JOHAN ANDERS: *Máhkarávju (DATCD-12 1992)* - Tradisjonell joik

GAUP, E. UTSI: *Suga suga su* (CD + Bok) DAT

GAUP A.K. / KEMI, M. / KULLGREN, L: *Mun gal máhtan* (CD)

JOHNSKARENG, A/VUOLAB, M: *Civkkas* (CD + Bok)

JUUSO, INGA: *Ravddas ravidii (DAT CD-9 1991)* – Tradisjonell joik

KINTEL, SIV-INGUN OG RÁHKA, ADELE NYS-TØ: *Lávllaga* (CD + BOK). Forlaget Báhko 2005

PIRTTJÁRVI, U: *Hoŋkoŋ Dobkká* (CD + Bok)

PORSANGER, A. / PERSEN, M.B. / GAUP, A.M.: *Min máilmmis* (MC)

RYPDAL, M.: *Mu girkogirji (Bok: IKO-Forlaget, Oslo 1990) - Min kirkebok på samisk* (CD)
Informasjon om forhandlere kan fås hos Sametinget.

Videofilmer med norsk/svensk tale

Áhkubiemmu. Nordsamisk tale/norsk tekst. To deler á 15 min.

Barnebogen ved slakteplassen. Norsk tale - 10 min.

En fortelling om samisk reindrift gjennom åtte årstider. Norsk tekst - 54 minutter.

En reise i samisk tankeverden – 39 minutter. Samisk tale, norsk tekst

Giettek/Komse - 42 minutter. Det norske filmminstutt. Sametinget har denne videoen kun på samisk, men norsk utgave av filmen kan leies hos Norsk filmminstutt.

Johan Isak tamjer en bark. Svensk tekst - 30 minutter.

Karius og Baktus. Nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk tale - ca. 15 min.

Kirsten och Inga-Elle skar skoborn. Svensk tekst - 30 minutter.

Med gress i stovlene. Svensk tale - 10 minutter.

Sámi mánaid-TV NRK1/Samisk barne-TV fra NRK1 Norsk tekst - ca. 15 min

Sápmi - Samene i Norge. Norsk tale - 34 minutter.

Sara och Marja garvar skinn. Svensk tekst - 30 min.

Sørsamene. Norsk tale - 45 minutter. Det norske filmminstutt.

Sørsamisk gætie/gamme blir bygd. Norsk/sørsamisk tale.

Toni och Anita snarar ripa. Svensk tekst - 30 minutter.

Tove vaver en rana. Svensk tekst - 30 minutter.

Informasjon om forhandlere kan fås hos Sametinget.

Bøker om samisk kultur og samfunnsforhold

AIRA, ELSA; TUOLJA, KARIN, OG SANDBERG, ANNA-LISA PIRTSI: *Julevåme gárvo - Lulesamiska drakter*. Åjtte Jokkmokk 1995. Tlf. 0971-17070.
Kan også bestilles hos Almuen Antikvariat, Mosjøen

BIRKELAND, KIRSTI: *Kilden*. Cappelen 1993, ISBN 82-02-14365-9

BONGO, MARIT G.: *Reinkjøttretter*. Kokebok for reinkjøtt. Boka kan bestilles fra Reinkjøttmarked, Stornes, 9520 Kautokeino

ERKE, REIDAR / HØGMO, ASLE: *Identitet og livsutfoldelse*. Samisk utdanningsråd/Davvi Girji 1994. ISBN 82-7374-237-7

FORS, GRY / ENOKSEN, RAGNHILD: *Vår folke-drakt. Sjøsamiske klestradisjoner*. Sámi instituttta Davvi Girji 1991, ISBN 82-7334-111-7

FOSSNES, HEIDI: *Norges bunader og samiske folkedrakter*. Cappelen 1993 ISBN 82-02-13874-4

HAUGEN, ANNY: *Samisk husflid i Finnmark*. Landbruksforlaget 1987

HÆTTA, ODD MATHIS: *Samiske tradisjoner og skikker. Temaer fra Kautokeino*. Davvi Girji 2006.

HÆTTA, ODD MATHIS: *Samene - historie, kultur, samfunn*. Grøndahl Dreyers forlag 1994
ISBN 82-504-2049-7

HÆTTA, ODD MATHIS: *Samene - en arktisk urbefolkning*. Davvi Girji o.s. 1992 ISBN 82-7374-038-2

KASPERSEN, ARDIS: *Samisk mat og kultur*. Landbruksforlaget 1997 ISBN 82-529-2229-5

LINDKJØLEN, HANS: *Samer i Norden*. Tyri Norsk Forlag 1991 ISBN 82-7089-024-3

MU GOVVASÁTNEGIRJI/MY PICTURE DICTIONARY, Samisk utdanningsråd

MUV GÁVVÁBÁHKOGIRJJE/GUVVIEH-
BAAKOEGERJA Sámi oahpahusráđđi/Samisk
utdanningsráđ 1997. Fin billedordbok/barnebok
på nord-, sør- og lule-samisk, samt engelsk.
ISBN sørsamisk utgave 82-91047-49-9.
ISBN lulesamisk utgave 82-91047-48-0
ISBN nordsamisk utgave 82-91047-47-2.
ISBN engelsk utgave 82-91047-61-8.
SOLBAKK, AAGE: *Samene - en håndbok*. Davvi
Girji 1995 ISBN 82-7374-202-4
STORJORD, THORBJØRN: *Samene i Nord-Salten
- lulesamisk historie og kultur*. ISBN 82-90537-52-2
STORJORD, THORBJØRN: *Lulesamiske eventyr
og sagn*. Bodø lærerhøgskole 1991
ISBN 82-7524-001-8
TIDSKRIFTET *Ottar* nr. 165/1987. Sami duodji,
Tromsø museum
TONSTAD, PER LARS: *Urbefolkninger i Nord*.
Davvi Media 1988. ISBN 82-7374-030-7
VORREN, ØRNULF / MANKER, ERNST: *Same-
kulturen*. Universitetsforlaget. ISBN 82-00-05021-1

Samiske barnesanger

BEA, BEA LÁBBÁŽAN

(«Bæ, bæ lille lam» på nordsamisk)

Bea, bea lábbážan
lea go ullu dus?
Lea, lea, mánážan
njeallje seahka mus.
Gákti áhččasat
ja gákti eatnásat
ja guovttit suohkut vel unna vielljažii!

BÄ, BÄ LIPPATJAM

(«Bæ, bæ lille lam» på lulesamisk)

Bä, bä lippatjamle
gus dunja ullo?
Gal lea manatjam
vuossa dievva gåjt!
Gabddas ajttjasit,
ja gabddas äddnasit
ja guovte skuoba unna viljatjij!

Til lulesamisk: Sigga Sandström

BAE, BAE VEELKES SIRVE

(«Bæ, bæ lille lam» på sørsamisk)

Bae, bae veelkes sirve
Mahnaan álloeh dov?
Jeavoe onne maana!

Voesse dieves lea.
Aejleges gapta aehtjese,
Tjijdtjese seamma aaj
Jih göökt' paar guapah
Mov onne viellese

Til sørsamisk: Lajla Fjällgren

Kilde: Elisabeth Utsi Gaup: Suga Suga Su

GUOVŽA OADĐA

(«Bjørnen sover» på nordsamisk)

:/: Guovža oadđá, guovža oadđ á
liegga biejustis.
Son ii bahá leat gal,
Jos mii váruhit fal.
Muhto eat mii, muhto eat mii.
Luohte sutnje gal. :/:

BIERNNA OADÁ

(«Bjørnen sover» på lulesamisk)

:/: Biernna oadá, biernna oadá
ietjas guorátjin.
Ij la sánn náv moarrá
beru dán i bávte.
Ij val diede, ij val diede
Ale jáhke dal! :/:

DUVRIE ÅARA

(«Bjørnen sover» på sørsamisk)

:/: Duvrie åara, duvrje åara
jijjtse gaavmosne.
Árroeh dellie sjeavehth
aellieh duvriem neerrehth.
Duvrie åara, duvrje åara
jijjtse gaavmosne. :/:

Til sørsamisk ved Ella Holm Bull

Rim og regler

Ánin dánin

Ánin dánin dáhppán siun
Ulun dulun heargi loahppa
Ginná gálka borta snorra

Tradisjonell

Čieža čáppa čáhpes cizáža

čieža, čáppa, čáhpes cizáža,
čohkkájit ja čuhket čázi,
čađa čoddaga čoavjai čoliide

Tradisjonell

Mánnu

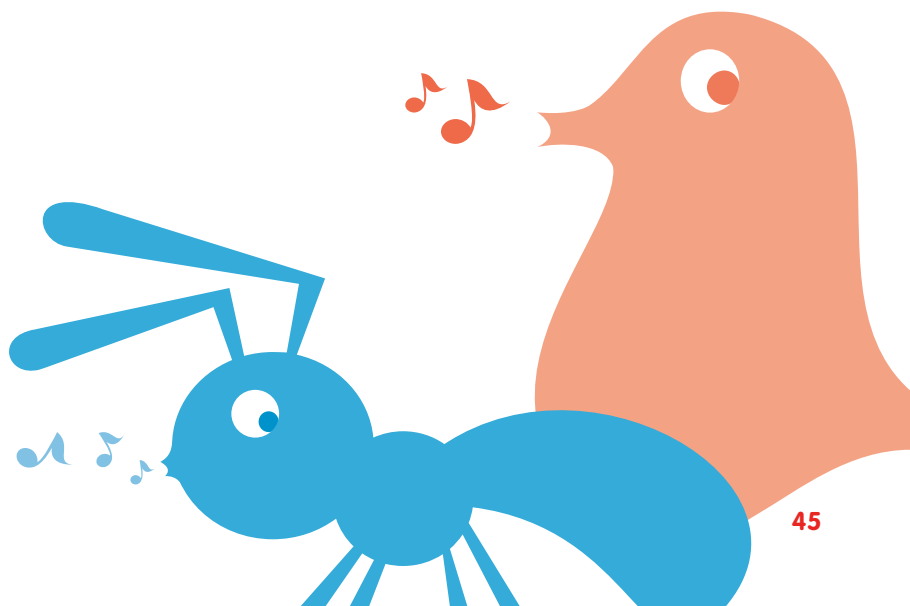
Mánoš, mánoš lállá.
Čohkká dego jalla.
Sevdnes ija šealgá.
Buolaš olggos báhcá.
Beaivváš duljiid láhčá.

Tradisjonell

Leage de jállu

Leage de jállu
Hei, bumbostállu,
Mii sihtat baldit,
gitta vel váldit.
Hei, bumbostállu,
Boađ'al!

(Hokus og pokus)

Matoppskrifter

Blodpannekaker (ca. 17 stk.)

- fra Kristine Grønmo: *Fra kyst til vidde – samisk mat på institusjon*

5 dl reinsdyrblod
5 dl vann
1 ts salt
2 ss farin
4 dl hvetemel
3 dl fin sammalt hvete
4 ts bakepulver
Smør til steking

Bland sammen væske, salt og sukker, sikt i melet og la alt svulle i 10 minutter. Stek pannekakene i smør i om lag 1 minutt på hver side, og beregn ca ½ dl røre til hver kake. Serveres med sukker, rømme eller syltetøy.

Biðus (4 personer)

500 gram kjøtt (bog)
1,5 l vann
1 ½ ts salt
1 ss hvetemel
2 gulrøtter
3-4 poteter
Bruning: 1 ss margarin og
4 ss hvetemel

Kjøttet skaves og has i en gryte med kaldt vann. Rør melet inn i det kalde vannet, tilsett salt og kok opp. La kjøttet småkoke i 20-30 min. Deretter tilsettes skivede gulrøtter. Kokes så i 10 min. I mellomtiden brunes sausjevningen. Poteter kuttes i terninger. Sausjevning og poteter tilsettes, og kokes i om lag 15 minutter. Serveres med sirupsbrød eller grovbrød.

Fiskeboller

2/3 av deigen
2 egg
Omlag 6 dl melk
2-3 ts muskat
Salt etter behov
Blandes.

Skjær flesk eller bacon i firkanter og bland i deigen. Runde fiskeboller lages med våte hender. Fiskebollene legges i kokende vann i om lag 20 minutter. Snu bollene under koking.

Fiskekaker

1/3 av deigen
1 ts salt
Omlag 4 dl melk
1 egg
½ ts muskat
Ev. purreløk

Lag fiskekaker med to spiseskjeer. Stek kakene i stekepanne.

Fiskekaker og fiskeboller

5 kilo fiskefilet
5 never havregryn (store)
4 ss potetmel
5 ss salt
1 stor løk
Blandes i kjøkkenmaskin

Flere oppskrifter finnes her:

BONGO, MARIT G: *Reinkjøttretter*

GRØNMO, KRISTINE: *Fra kyst til vidde – samisk mat på institusjon*. Davvi Girji OS 2004

KASPERSEN, ARDIS: *Samisk mat og kultur*. Landbruksforlaget 1997

Dialektkart

Kartet viser de samiske dialekters tradisjonelle utbredelse:

1. Sørsamisk
2. Umesamisk
3. Pitesamisk
4. Lulesamisk
5. Nordsamisk
6. Enaresamisk
7. Skoltesamisk
8. Akkalasamisk
9. Kildinsamisk
10. Tersamisk

Gul strek markerer sjøsamisk område.

Utgitt av:

KUNNSKAPSDEPARTEMENTET 2006

Offentlige institusjoner kan bestille flere eksemplarer fra:

Departementenes servicesenter

Kopi- og distribusjonsservice

www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Publikasjonskode F-4218

Hefte kan kjøpes gjennom

Akademika AS

Pb. Blindern, N-0134 OSLO

Telefon: +47 22 18 81 23

Telefax: + 47 22 18 81 01

offpubl@akademika.no

www.akademika.no

Design: Tank Design as

Foto: Beazedievva barnehage: side 26 og 29

Trym Ivar Bergsmo/Samfoto: side 8, 15, 18 og 39

Ole Åsheim/Samfoto: side 32

Ola Røe: forside og side 23

Trykk: RK Grafisk AS

Opplag: 20 000

